

Begreppet "socialpsykiatri"

Ett försök till en definition

Carlo Perris

Den isolerade människan, självständig och själv-tillräcklig, tenderar att försvinna i den moderna samhällsstrukturen då alla de verksamheter som tar människornas tid i anspråk i allt större utsträckning är strukturerade i grupper.

Av denna anledning har forskare inom olika discipliner förskjutit sina intressen från den enskilda, isolerade individen till den "sociala individen" d.v.s. individen i förhållande till den miljö i vilken han lever och är verksam. Denna miljö upplevs emellertid av många som ej människovänlig och farhågor hyses om människornas fortsatta möjligheter att hävda sig i en epok av explosiv teknisk utveckling.

Det filosofiska klimatet som gjort sig alltmer gällande sedan sekelskiftet, präglas dels av en humanistisk renässans, dels av en ökad medvetenhet om individens relationer till sina medmänniskor som ett villkor för själva existensen. Två skilda ådror har väsentligen givit liv åt denna humanistiska renässans och åt en omvärdering av individens sociala sammanhang: å ena sidan den

En närmare penetrering av den internationella debatt som pågår och, som anknyter till socialpsykiatriska frågor, vittnar om att vi är inne i en fjärde revolutionerande etapp i psykiatrin, där bl a den traditionella psykiaterns yrkesroll tas till omprövning. Centralt för denna fjärde etapp är ett ökat krav på social medvetenhet i psykiatriskt tänkande som komplement till tidigare etablerade biologiska, psykologiska och socialpsykologiska betraktelsesätt. Tydliga är också påtryckningarna att göra en politisk disciplin av psykiatrin.

Carlo Perris är professor i psykiatri vid Umeå universitet och överläkare vid psykiatriska kliniken vid Umeå lasarett.

existentialistiska, å andra sidan den marxistiska filosofin. Människan är, skrev Heidegger, av sin natur relaterad till världen, till andra människor. Med detta påstående: "att vara är att vara-med (Mitsein)" iklär sig existentialistiska tänkare arvet från den aristoteliska uppfattningen om människan som "homo politicus", alltså som social varelse. Marx, som vid några tillfällen diskuterat människans essens, uttryckte å sin tur uppfattningen att människans essens är ingenting annat än den sociala "ensemble" i vilken hon lever. Ett dylikt betraktelsesätt är f.ö. inte alls nytt inom medicinen om man tänker på Galenus syn på människan som "en enhet med sin omgivning".

Psykiatrins sociala orientering

Det förvånar inte alls att psykiatrin, i enlighet med denna anda, blivit mer och mer socialt orienterad och att till tämligen statiska personlighetsläror fogats mer dynamiska och multidimensionella betraktelsesätt av individens personlighet. Personlighetsegenskaperna uppfattas idag av de flesta psykiater ej som enbart en följd av nedärvda konstitutionella faktorer, utan i stor utsträckning som förvärvade i samspelet mellan individen och

Efter ett föredrag vid Svenska Psykiatriska Föreningens höstmöte i Umeå 1971.

och hans sociala miljö. Även sättet att betrakta den psykiskt sjuka människan har successivt ändrat karaktär: från det rent psykopatologiska, kliniska och nosologiska betraktandet av det enskilda fallet har man flyttat uppmärksamheten till den sjuke som del av interpersonell relation eller som del av ett socialt system. Den konstitutionalistiska, predestinationsbetonade uppfattningen om uppkomsten av psykiska störningar, som var en produkt av artonhundratalets filosofiska positivism, har i det nya filosofiska politiska och kulturella klimatet i stor utsträckning fått ge vika för ett biosocialt sätt att betrakta den psykiskt sjuke där inte blott biologiska, utan även psykologiska och sociala variabler får stor betydelse. Medan en (monistisk) organiskt inriktad förklaringsmodell kunde motivera den sammankoppling av psykiatri och neurologi, som fortfarande förekommer i några länder, motiverar en holistisk biosocial inställning ett närmande till andra discipliner och då speciellt samhällsvetenskaperna.

Ett närmande till samhällsvetenskaperna

Behovet av ett sådant närmande är idag starkt av två viktiga skäl: för det första tenderar gränserna mellan social avvikelse och psykisk störning att på vissa håll alltmer suddas ut och begreppet normal därmed jämställs med psykiskt frisk och på samma sätt abnorm med psykiskt sjuk. För det andra då psykiatrins arbetsfält utvidgats till att omfatta inte bara en preventiv och en rehabiliterande dimension som gäller allt större samhällsgrupper, utan även en mentalhälsobefrämjande dimension som berör alla människor i ett samhälle. Eftersom den psykiatriska verksamheten på grund av nyssnämnda skäl kan uppfattas som en form av "social kontroll" blir samarbete i första hand med sociologer och socialpsykologer, men även med andra yrkesgrupper som t.ex. lagstiftare och samhällsplanerare, nationalekonomer och miljövärdare, för att nämna några, ett villkor för den moderna psykiatern.

För att samarbetet mellan psykiater och forskare tillhörande andra discipliner skall bli fruktbart är det dock nödvändigt att dels vara medveten om gränserna för respektive kompetensområden och

Eftersom den psykiatriska verksamheten kan uppfattas som en form av "social kontroll" blir samarbete med i första hand sociologer och socialpsykologer, men även med andra yrkesgrupper såsom t.ex. lagstiftare och samhällsplanerare, nationalekonomer och miljövärdare ett villkor för den moderna psykiatern.

dels i ännu högre grad att enas om definitioner av de begrepp man sysslar med. Brist på enighet i bl.a. definitionsfrågor och brist i insikt i de andra disciplinernas teoretiska referensram och empiriska metodologi försvårar samordningen av tvärvetenskaplig forskning och medför ett oekonomiskt utnyttjande av resurser till amatörmässiga arbetsinsatser. Att denna problematik upplevs starkt bevitnas av bl.a. den betydelse som det vetenskapliga utskottet av the World Federation for Mental Health tillmäter målsättningen "to seek clarification and, if possible consensus in an international and interprofessional sense on the more frequently used concepts in the field of mental health".

Ett fält där denna dialog mellan psykiatrin å ena sidan och beteende- och samhällsvetenskaperna å den andra kan bli fruktbar och leda till integration är just socialpsykiatrin. Påståendet har en historisk bakgrund.

Socialpsykiatribegreppet: historisk bakgrund

Socialpsykiatribegreppet är inte så nytt som många vill hävda och ännu mindre är de tankegångar som döljer sig bakom det nya. Under olika historiska epoker och särskilt från 1700-talet och framåt har man med förkärlek klandrat "det moderna levnadssättet" som angetts som orsak till psykisk insufficiens och avvikande beteende. För att i den psykiatriska litteraturen finna beteckningen "socialpsykiatri" måste man dock komma fram till 1917. Detta år började Southard, dåvarande chef för the Boston Psychopathic Hospital att använda socialpsykiatri som beteck-

Under olika historiska epoker och särskilt från 1700-talet och framåt har man med förkärlek klandrat "det moderna levnadssättet", som ansetts som orsak till psykisk insufficiens och till avvikande beteende.

ning för en psykiatrisk subspecialitet. Southard tycks f.ö. ha varit banbrytare genom att hävda betydelsen av socialarbetarnas insatser i det psykiatriska teamarbetet. De artiklar i vilka han redovisade sina ståndpunkter har otvivelaktigt bidragit till att socialarbetarna fått egen profil som särskild yrkesgrupp. När debatten kring socialarbetarnas vara eller icke vara inom det psykiatriska teamet ebbade ut mot slutet av 20-talet försvann också ordet socialpsykiatri ur den psykiatriska fackpressen för att inte återkomma förrän i början av 40-talet. Under denna tid av psykiatriskt ointresse har begreppet socialpsykiatri istället varit gångbart bland sociologer, vilka i sina pressorgan och i kongresssammanhang presenterade denna disciplin som en underavdelning av sociologin: den psykiatriska sociologin. Med 40-talet blev termen återigen vanlig bland psykiater medan sociologerna då tycks ha övergett den. Det är dock först efter 50-talets början som begreppet socialpsykiatri blivit s.a.s. institutionaliserat inom psykiatrin så att internationella föreningar bildades, speciella tidskrifter grundades och kvalificerade yrkesmän, t.ex. Rennie, började identifiera sig själv som "socialpsykiater". Numera är disciplinen väletablerad på andra sidan Atlanten och en socialpsykiatrisk lärostol förekommer vanligen vid de flesta universiteten i USA. Socialpsykiatriska föreningar är vidare aktiva i bl.a. England och Tyskland.

Socialpsykiatrins uppgifter av idag

Vad man i dagens läge vill innefatta i termen socialpsykiatri är det dock inte alla gånger lätt att få någon klarhet om. Benämningen användes nämligen i otaliga nyanser och som paraply till vittskilda verksamhetsområden. I debattsammanhang har begreppet blivit värdeladdat.

Rent allmänt innebär socialpsykiatri att man ur psykiatrisk synpunkt tar i betraktande relationerna mellan individen och hans sociokulturella miljö, vilken, i sanning, inte är någon nyhet inom psykiatrin. Under rubriken socialpsykiatri ingår vanligtvis här i landet några väldefinierade psykiatriska problem av pragmatisk natur som berör möjliga relationer mellan psykisk sjukdom och samhällets funktion och ansvar. Att försäkra den psykiskt sjuke rätt till arbete eller till pension eller till andra sociala förmåner, att som psykiater få vara med i steriliserings- och abortfrågor eller i frågan om omyndighetsförklaring är några av de mest kända aspekterna i den vardagliga socialpsykiatrin. Lika kända är de aspekter som rör epidemiologiska och ekologiska fältstudier för att kartlägga förekomsten av och bakgrunden till psykiska störningar. Till socialpsykiatrin anförts vidare alla insatser riktade mot en spridning av psykiatriska störningar: antingen genom lagstiftning eller genom potentiering av mentalhälsofrämjande verksamheter. Utformningen av vårdstruktur och utveckling av samhällstillvända alternativa vårdformer betraktas som socialpsykiatriska frågeställningar. Inom samma kompetensområde faller vidare vissa frågor rörande familjeproblematik, samhällsplanering, trafiksäkerhet, arbetshygien, religion, m.m.

Socialpsykiatrin tycks sammanfatta allt detta som jag uppräknat. Den är dock också den gren av psykiatrin som har till sin uppgift att försöka kartlägga å ena sidan de kulturella variabler inom ett samhälle som inverkar på definitionen och igenkännandet av psykiskt sjuka människor. Å andra sidan syftar den till att precisera i vilka avseenden dessa kulturella krafter inom ett samhälle skiljer sig från dem som förekommer i andra

Socialpsykiatrin blir ur detta perspektiv "den disciplin, som utifrån en studie av samhällets organisation och funktion, försöker definiera mental hälsa och psykisk sjukdom och precisera vilken eller vilka funktioner psykiatrin i och för sig uppfyller i samhället".

samhällen och kulturer. Längs denna dimension angrips den psykiatriska problematiken inte längre på en uteslutande mikrosocial utan på en makrosocial förklaringsnivå. Socialpsykiatrin blir med andra ord ur detta perspektiv "den disciplin som utifrån en studie av samhällets organisation och funktion försöker definiera mental hälsa och psykisk sjukdom och precisera vilken eller vilka funktioner psykiatrin i och för sig uppfyller i samhället".

En fjärde revolution i psykiatrin?

Man brukar inom psykiatrin tala om tre s.k. revolutioner: den första som startade med Pinels insats att befria de psykiskt sjuka från de kedjor med vilka de dittills varit fastbundna. Den andra som startade med Freuds upptäckt, att djuppsykologiska konflikter kan vara determinanter av psykopatologiska reaktioner, den tredje som påbörjades med Morenos introduktion av socialpsykologisk metodik i det psykiatriska arbetet. Det engagemang som alltfler psykiater av idag visar i samhälleliga problem väcker osökt frågan huruvida dagens socialpsykiatri inte är annat än en naturlig utveckling av den sistnämnda revolutionen eller om vi istället befinner oss inne i en fjärde revolution och i så fall i vilken. Min åsikt är, att en närmare penetrering av den internationella debatt som nu pågår och som anknyter till social-

psykiatriska frågor, vittnar om att vi är inne i en fjärde revolutionerande etapp där bl.a. den traditionella psykiaterns yrkesroll tas till omprövning. Centralt för denna fjärde etapp är ett ökat krav på socialmedvetenhet i psykiatriskt tänkande som komplement till de redan assimilerade biologiska, psykologiska och socialpsykologiska parametrarna. Tydliga är också påtryckningarna att göra en politisk disciplin av psykiatrin.

Jag är väl medveten om att flertalet psykiater även i fortsättningen i sitt praktiska arbete huvudsakligen kommer att vara intresserade av de enskilda patienternas problem och att de kommer att arbeta inom en väl definierad referensram som mycket väl kan vara huvudsakligen biologisk eller psykologisk eller socialpsykologisk. Godtagandet av en bestämd referensram på empirisk nivå bör emellertid ej göra dem dogmatiska och blinda för utvecklingen inom andra ramar. En sektoriell ståndpunkt i sin praktiska verksamhet bör inte vara allt en psykiater kan förmå, utan borde endast vara en del av en mer holistisk inställning. En sådan inställning, vad gäller den specialitet som vi företräder kan väl sammanfattas i accepterande av Wyrsh uppfattning om att psykiatrin "ist eine offene Wissenschaft, nicht eine Methode oder eine System, das geschlossen und festgestellt und nur in einen Richtung weiter entwickelt werden kann".